

М.А. Хомчик, В.А. Каганюк *

КАМ'ЯНІ ЯДРА ДЛЯ МЕТАЛЬНИХ МАШИН З ОЛЬВІЇ

Статтю присвячено публікації кам'яних снарядів (ядер) вагою від 3,5 кг до 10,1 кг, які були знайдені в античному місті Ольвія наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст.

К л ю ч о в і с л о в а: Ольвія, «Лapidарій», кам'яні снаряди, каменеметальні машини.

У фондах Національного історико-археологічного заповідника «Ольвія» НАН України зберігається велика кількість кам'яних снарядів, які були знайдені під час розкопок античного міста «Ольвія» в ХХ—ХХІ ст. Як правило, ці снаряди невеликого розміру та ваги. Їх використовували для праці, шкіряної петлі для метання снарядів з каменю, твердої глини та свинцю, яка перебувала на озброєнні у давньогрецької легкої піхоти, загони якої мали назву псілої. Загони комплектувалися з бідніших прошарків суспільства. У випадку необхідності їх ряди могли поповнюватися купцями, торговцями чи ремісниками, які не мали спеціальної військової підготовки. До легкої піхоти входили лучники, пращники та воїни, які метали дротики (Лавренов, Карашук 2001, с. 13).

Подібні снаряди з Ольвії зберігаються в різних музеях України, Росії та Європи. В археологічному зібранні Національного музею історії України представлено десять кам'яних снарядів для праці з Ольвії (інв. №№ БЗ-122, БЗ-125, БЗ-126, БЗ-216, 955, Б5-230, Б5-1118, Б5-1121, Б5-1132, Б5-1858, розміри: діаметром 11—56 мм) (рис. 1).

У фондах заповідника «Ольвія», серед снарядів для праці зберігається і декілька великих кам'яних снарядів (ядер) для металних машин. В цій статті розглядається чотири з них — найважчі, вагою від 3,5 до 10,1 кг. Відомо, що в анти-

чний час для облоги та оборони міст застосовували металні машини: онагр, балісту та катапульту, які застосовувались для метання таких важких кам'яних снарядів (Кругликова 1984, с. 40, 87). У наукових працях кам'яні снаряди різної ваги та розміру взагалі називають ядрами (Масленников 2015, с. 295—297; Блаватский 1951; Сокольский 1962). На нашу думку, ці античні вироби повинні називатись «кам'яні снаряди», тому що слово «ядро» для позначення слова «снаряд» почало використовуватися тільки у Середньовіччі (Словник... 1980, с. 625). О.О. Масленников публікує ядро вагою 1,02 кг і зазначає, що в Північному Причорномор'ї такі важкі ядра раніше виявлені не були (Масленников 2015, с. 295—297).

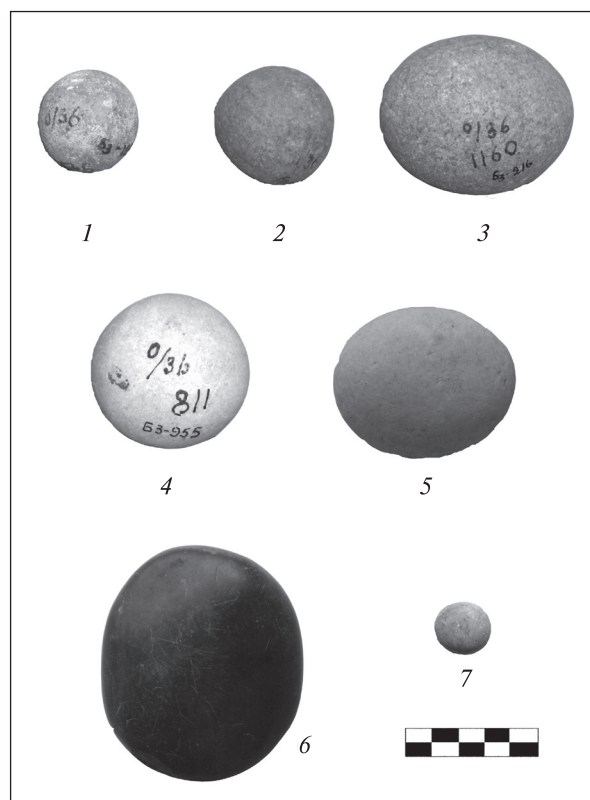

Рис. 1. Снаряди для праці. Національний музей історії України: 1 — № БЗ-125; 2 — № БЗ-126; 3 — № 216; 4 — БЗ-955; 5 — Б5-230; 6 — Б5-1118; 7 — БЗ-122

* ХОМЧИК Марина Андріївна — старший науковий співробітник Національного музею історії України, сектор «Археологія доби раннього заліза».

КАГАНЮК Володимир Анатолійович — співробітник НІАЗ «Ольвія».

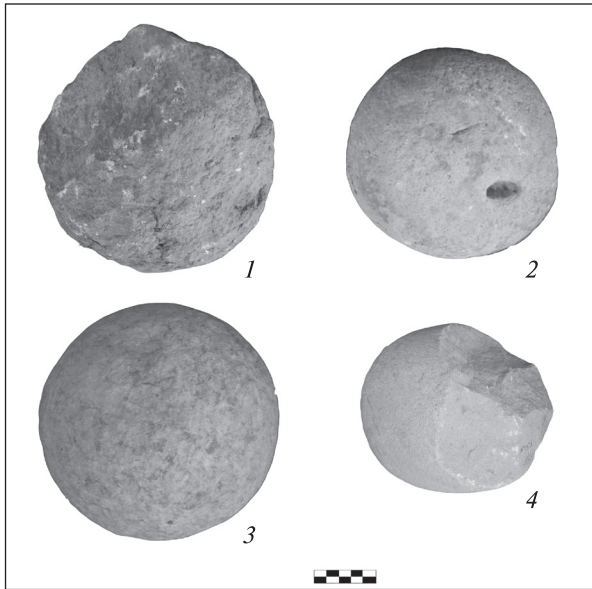

Рис. 2. Фонди Національного історико-археологічного заповідника «Ольвія»: 1 — кам'яний снаряд (№ 699); 2 — кам'яний снаряд (№ 98); 3 — кам'яний снаряд (№ 194); 4 — кам'яний снаряд (№ 1090)

Проте, наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. археологічною експедицією ІА НАНУ в Ольвії, в культурному шарі були знайдені дуже важкі кам'яні снаряди, які, на жаль, не були опубліковані. І тільки зараз, коли в заповіднику існує музей-Лapidарій, на них звернули увагу. Ці снаряди зберігаються в фондах Національного історико-археологічного заповідника «Ольвія» і мають фондові номери — 699, 98, 194, 1090 (Книга... № 1)¹.

Один важкий кам'яний снаряд (№ 699) було виявлено під час роботи археологічної експедиції під керівництвом Н.О. Лейпунської у 1991 р. на ділянці НГС. Він має округлу форму, фрагментований, поверхня нерівна, є сколи. Камінь твердої породи з червоним відтінком, вагою 8,5 кг, діаметром 18 см (рис. 2, 1) (Книга... № 1, с. 46).

Другий снаряд (№ 98) на цій ділянці було знайдено у 1994 р. Він округлої форми, з добре обробленою та заглаженою поверхнею, має овальний отвір. Снаряд фрагментований, камінь твердої породи (можливо пісковик) сіро-бежевого кольору. Його вага 3,5 кг, діаметр — 15 см (рис. 2, 2) (Книга... № 1, с. 8).

Третій снаряд (№ 194) було виявлено археологічною експедицією під керівництвом

Рис. 3. Музей-лапідарій, Національний історико-археологічний заповідник «Ольвія»

В.В. Крапівіної на ділянці Р-25 під час розкопок у 2002 р. Він має круглу форму, поверхня добре оброблена та заглажена. Виготовлений з каменю твердої породи (можливо з мармуроподібного вапняку) світло-сірого кольору з темними прожилками; вагою 10,1 кг, діаметром 18 см (рис. 2, 3) (Книга... № 1, с. 9).

Четвертий снаряд (№ 1090) було виявлено також на ділянці Р-25 у 2005 р. Він округлої форми, поверхня добре оброблена. Снаряд фрагментований. Зроблений з каменю твердої породи (можливо з пісковика) світло-коричневого кольору; вагою 3,7 кг, розміром 14,5 × 18 см (рис. 2, 4) (Книга... № 1, с. 34).

Початкова вага двох фрагментованих кам'яних снарядів (№ 699 та 1090) була значно більшою, ніж зараз. Подібних важких кам'яних снарядів з Ольвії немає в жодному іншому музеї України, а також Росії та Європи. Наявність кам'яних снарядів у фондах Національного історико-археологічного заповідника «Ольвія» НАН України дозволяє створити в музеї-лапідарії нову тему «Військова справа в Ольвії» (рис. 3).

Книга инвентарной описи находок Национального историко-археологического заповедника «Ольвия» НАН Украины. — № 1.

Блаватский В.Д. Каменное ядро из Фанагории // Краткие сообщения Института истории материальной культуры. — М., 1951. — Вып. 39.

Кругликова И.Т. Античная археология. — М., 1984.

Сокольский С.И. Каменное ядро из Пантикапей / Пантикапей // Материалы и исследования по археологии СССР. — М., 1962. — № 101.

Словник Української мови. — К., 1980. — Т. 11.

Лавренов С., Каращук А. Армии древней Греции VI—IV вв. до н. э. — М., 2001.

Масленников А.А. Каменное ядро из Крымского Приазовья // Археология і давня історія України. — К., 2015. — Вип. 1 (14). — С. 295—297.

Надійшла 23.03.2017

¹ Висловлюємо ширшу вдячність м. н. с. наукового відділу археології Нижнього Побужжя НІАЗ «Ольвія» НАН України Т.М. Шевченко за допомогу у роботі над статтею.

М.А. Хомчик ¹, В.А. Каганюк ²

¹ Старший научный сотрудник Национального музея истории Украины, сектор «Археология эпохи раннего железа».

² Сотрудник Национального историко-археологического заповедника «Ольвия».

КАМЕННЫЕ ЯДРА ДЛЯ МЕТАТЕЛЬНЫХ МАШИН ИЗ ОЛЬВИИ

В конце XX в. — в начале XXI в. в Национальном историко-археологическом заповеднике «Ольвия» НАНУ археологической экспедицией Института археологии были найдены шесть каменных снарядов (ядер) для камнеметательных машин. В данной статье рассматриваются только четыре самых тяжелых снаряда весом от 3,5 кг до 10,1 кг. Подобные снаряды из Ольвии неизвестны в музеях Украины, России и Европы. Этот вид находок позволяет проиллюстрировать военные события, происходившие в период существования античного города. Наличие каменных снарядов в фондах Ольвийского заповедника позволяет создать новую тему «Военное дело Ольвии» в музее Лапидарий.

К л ю ч е в ы е с л о в а: Ольвия, лапидарий, каменные снаряды, камнеметательные машины

Maryna A. Khomchuk ¹, Volodymyr A. Kahaniuk ²

¹ Senior research fellow of the Early Iron Age Archaeology Sector in the National Museum of History of Ukraine.

² Research assistant in the National Historic and Cultural Preserve «Olbia».

STONE BALLS FOR CATAPULTS FROM OLBIA

The archaeological expedition of the Institute of Archaeology discovered six stone missiles (balls) for stone-throwing machines at the National Historic and Archaeological Preserve «Olbia» of the National Academy of Science of Ukraine at the end of the 20th and the beginning of the 21st centuries. Here, only four heaviest balls weighing from 3,5 to 10,1 kg are discussed. Similar missiles are not known in other museums of Ukraine, Russia, and Europe. This type of findings offers better illustration for hostilities that appeared in the period of the Ancient Greek city's life. Presence of stone missiles in the collections of the Olbian Preserve allows revealing a new topic in the museum Lapidarium: «Military Science in Olbia».

К e y w o r d s: Olbia, Lapidarium, stone missiles, catapults.

References

- Blavatskii V.D. Kamennoe yadro iz Fanagorii. *Kratkie soobshcheniia Instituta istorii materialnoi kultury*. Moskva, 1951, iss. 39.
- Kniga inventarnoi opisi nakhodok Natsionalnogo istoriko-arkheologicheskogo zapovednika «Olviia» NAN Ukrainy, no. 1.
- Kruglikova I.T. Antichnaia arkheologiya. Moskva, 1984.
- Lavrenov S., Karashchuk A. Armii drevnei Gretsii VI-IV vv. do n. e. Moskva, 2001.
- Maslennikov A.A. Kamennoe yadro iz Krymskogo Priazovia. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*. Kyiv, 2015, iss. 1 (14), pp. 295-297.
- Slovnyk Ukrainskoi movy. Kyiv, 1980, vol. 11.
- Sokolskii S.I. Kamennoe yadro iz Pantikapeia (Pantikapei). *Materialy i issledovaniia po arkheologii SSSR*. Moskva, 1962, no. 101.